

ACTA MUSEALIA

Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně
a Muzea regionu Valašsko, Vsetín

XX

2022/1-2

OBSAH:

Studie

Soubor raně středověkých předmětů z Hostýnských vrchů Fojtík Adam, Popelka Miroslav, Slaná Andrea	6
Hraběcí rod Bukůvků z Bukůvky ve Valašském Meziříčí na přelomu 19. a 20. století Pavel Lasztovicza	22
Nebeklíče a Štěpné zahrady z fondů Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně Veronika Balajková	48
Porodní báby z Podradhoště: vliv působení zkoušených porodních bab na mateřskou a kojeneckou úmrtnost na území bývalého rožnovského soudního okresu od konce 18. století do 30. let 20. století na příkladu Horní Bečvy Sabina Máchová	72
Berní úřad ve Valašských Kloboukách v letech 1850–1914 Petr Odehnal	98
Kamenosochařský závod Františka Zbořila ve Starém Městě u Uherského Hradiště Aleš Nařák	138

Musealia

Masky, kostýmy, maškary. Maskované občůzky a průvody v tradici jihovýchodní Moravy na fotografiích, uměleckých dílech i hmotných dokladech. Výstava v Muzeu luhačovického Zálesí 7. 10. 2021 – 18. 9. 2022 Blanka Petráková	166
Orlickoústecký malovaný betlém rodiny Kadlečkovy Alena Prudká	170
Orientační závody pro zdravotně postižené Dušan Hráý	178

Personalia a miscelanea

Gratulace PhDr. Věře Kovářů, první etnografce zlínského muzea Alena Prudká	188
Soupis desátků ve farnosti vizovické z roku 1658 Milan Krajča	194
Soubor dvou roubených objektů čp. 18 a čp. 19 v prostoru tvrziště ve Slavkově pod Hostýnem. Snahy o záchranu. Zdeněk Krajcar	200

Recenze

KOŠTUŘÍKOVÁ, Jana. Příběh vizovického pečiva. Vydání první. Vizovice: město Vizovice ve spolupráci s Muzeem jihovýchodní Moravy ve Zlíně, příspěvkovou organizací, 2022. 179 stran. Milada Fohlerová	212
--	-----

Masky, kostýmy, maškary
Maskované obchůzky a průvody
v tradici jihovýchodní Moravy na
fotografiích, uměleckých dílech
i hmotných dokladech.
Výstava v Muzeu luhačovického Zálesí
7. 10. 2021 – 18. 9. 2022

Blanka Petráková

V rámci ankety České národopisné společnosti o nejvýznamnější počín v oboru za rok 2021 v kategorii Výstava, expozice získalo první cenu Muzeum jihovýchodní Moravy ve Zlíně za realizaci výstavy *Masky, kostýmy, maškary*. Cena byla předána předsedou České národopisné společnosti Jiřím Woitschem při příležitosti Mezinárodního folklorního festivalu ve Strážnici 25. června 2022. Autorku výstavy Blanku Petrakovou při převzetí zastoupila Lucie Vřlová.

Záměrem výstavy bylo poukázat na pestrost tradičních lidových masek v daném regionu, jejich kořeny i proměny. Masky byly v minulosti součástí mnoha zvyků a obyčejů. Na luhačovickém Zálesí, jižním Valašsku a v některých obcích v okolí Zlína se dodnes uchovávají relikty starších typů lidových masek z přírodních materiálů. Ve venkovském prostředí se lidé maskovali obzvláště při příležitosti nejrůznějších obřadních obchůzek, konaných od předvánočního období až do konce masopustu. Masky zpodobňovaly nejrůznější demony a postavy symbolizující změny v přírodě a v koloběhu lidského života. S měnící se společností se proměňovaly i masky a vedle starších typů se uplatnily nové aktuální náměty. Výstava v Muzeu luhačovického Zálesí představila masky a kostýmy ze sbírky Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně a dále masky zapůjčené z blízkých muzeí a obcí a od soukromých nositelů ze Štítné nad Vláří, Nedašova, Nedašovy Lhoty, Valašské Senice, Lidečka a z Horní Lidče. Exponáty zahrnovaly škálu od archaických typů kožešinových masek jihovalašských čertů, smrtek, turků, pohřebenářů a medvědů, přes specifickou textilní tvorbu Marie Skovajšové z Biskupic až po sofistikované maškarní kostýmy z prvorepublikových karnevalů a sokolských šibřinek, zhotovené vyučenými krejčími. Výstavu doprovázely černobílé i barevné fotografie masopustních obchůzek z fotoarchivu Muzea

Obr. 1: Masky mikulášského průvodu, Žlutava. Foto R. Ševčík, fotoarchiv MJVM. |

jihovýchodní Moravy ve Zlíně, které v průběhu několika desetiletí pořizovali muzejní etnografové Karel Pavlišník, Zuzana Marhoulová, Alena Prudká a Blanka Petráková. Vedle archivních muzejních snímků zaujal vysokou uměleckou kvalitou a dokumentační hodnotou zejména soubor černobílých fotografií mikulášských obchůzek z jižního Valašska a Hornolidečska, které muzeu při příležitosti této výstavy poskytl fotograf Jan Horáček. V obcích Žlutava a Karolín se dochovala svěbytná forma mikulášských obchůzek, jaké u nás jinde nenajdeme. Dokumentaci mikulášské obchůzky v Karolíně a Žlutavě se dlouhodobě věnuje etnografka Alena Prudká. Masky z mnohačetného mikulášského průvodu v Žlutavě a dokumentační fotografie zapůjčil laskavě starosta obce Stanislav Kolář.

Expozici doprovázel výběr z malířské tvorby Ludmily Vaškové s tematikou masopustních obchůzek. Výtvarnice žijící v Rožnově pod Radhoštěm vyrůstala v obci Hovězí a právě vzpomínky z dětství ztvárnila pro účely výstavy specificky pojatou akvarelovou technikou. Na vystavených obrazech se jakoby z mlhoviny vzpomínek vynořovaly postavy z autorčina dětství – berani, koníci, turci, smrtky a čerti.

Čerti jsou nejvýraznějšími a nejreprezentativnějšími maskami jihovalašských mikulášských družin, ale také maskami nejpočetnějšími a nejhlasitějšími. Rachot velkého množství zvonců, tzv. *štambrláků*, zavěšených kolem krku nebo pasu poskakujících čertů, je slyšet dlouho před tím, než se objeví družina. Čerti tak nahání hrůzu nejen svým vzhledem, ale i zvukovými projevy. Ještě v nedávné době bývali čerti oděni i do slámy – symbolu hojnosti a plodnosti. Slaměné suknice nosili čerti v Nedašově, Francově Lhotě i jinde. Dnes převažuje kožešinový oděv. Na hlavě nebo na jiných

Obr. 2: Masky kožešinových čertů z jižního Valašska. Foto R. Ševčík, fotoarchiv MJVM. |

částech těla mívají čerti připevněnou kůži z ježka, s níž se podle představy, že dodává sílu a zdraví, snaží dotknout kolemjdoucích děvčat. Mezi další atributy čertů patří bič, dřevěná podávka na snopy či pytel, do něhož se sbírá oves pro koně. Nošení pytle bývá úkolem „mladého“ čerta bez rohů – nosiče, zvaného někde *prďa*. Typickým znakem čertů z Francovy Lhoty a z Valašské Senice jsou dlouhé pestré střapce, upevněné na černém kloboučku mezi rohy. Původně bývaly střapce z natrhaných barevných textilií v šířce stuhy, dnes se vyrábí z krepového papíru. Kukly, svrchní oděv i kalhoty čertů jsou z kožešiny a čerti jsou ověšeni množstvím zvonců. V Horní Lidči „létají“ čerti v kožešinových maskách s chlupatou kšticí a kozlími rohy. Nosí dlouhé biče s krátkou rukojetí, kterými hlasitě praskají. Lačnovští čerti se vyznačují světlou kožešinou a dlouhými rudými jazyky. Pro čerty z Lidečka je typická kožešinová maska, rozdělená na tmavou spodní a světlou horní část, s připevněnými kozlími rohy, zdobenými růžičkami. Uprostřed na čele mají čerti z Lidečka upevněnou ježčí kůži, *ježovinu*. V ruce nesou vidlicovité rozsochy (podávky na snopy), kterými mlátí o zem a kolem sebe. V Lužné doprovází družinu dva koníci s kožešinovým plnovousem v bílé a černé barvě. K nejvýraznějším čertovským maskám se řadí čerti z Nedašovy Lhoty a z Nedašova se slaměnými suknicemi, v kuklách s kožešinovými růžky a s jalovcovými metlami. Čert *nosič* ve Střelné má na sobě plstěnou kuklu a cylindrovitý klobouk, ozdobený mohutným střapcem pestře barevných papírových fábůrů. Hrůzu vzbuzují čerti ze Štítné nad Vláří se zatočenými beraními rohy, jejichž obličej kryjí démonické dřevěné řezbované masky, polychromované a doplněné hřeby. Kolem krku jsou ověšeni kravskými zvonci a v ruce drží metlu z lískových prutů. Čerti z Valašských Klobouk jsou oděni do mohutné kožešiny, mají začerněné tváře a v ruce drží metlu. Pro čerty z Valašské Polanky je charakteristická bohatá kožešina, menší dřevěná polychromovaná maska a dlouhá rudá suknice. Čerti z Valašských Příkazů mají oděv sešívaný z malých kousků kožešiny a působí tak otrhaným dojmem.

Přes svoji nespornou výjimečnost a atraktivitu nebyly doposud mikulášské obchůzky na jižním Valašsku komplexně etnograficky zpracovány. Na typy masek v jednotlivých obcích je nutno nahlédnout v širším kontextu. Výstava v Muzeu luhačovického Zálesí byla podnětem k započetí diskuse o potřebě ochrany těchto jevů na schůzkách etnografů Zlínského kraje.

